

יהודה ליב קאנטור

(מונוגראפיה)

מאת חיים תורן

רקצה על בית אבא שקרב.

סופר ועתונאי בעל עט זדיו־מיושב, חריף־שנון, איש המסורת היפה והתרבות הרחבה, בעל סיגנון עברי קל ושקוף ובעל הזמור דק ועדין, חכמ־לב ואיש השיחה הערה, הצלולה והרעננה: — כזה היה יהודה ליב קאנטור יוצרו ועורכו של „היום“, העתון היומי הראשון בעברית. כאחד מסופרי תקופת המעבר היה גם הוא איש הסינתזה — רב ורופא כאחד, מלא וגדוש תורה ומדע, חניך הישיבה ובית־המדרש, שהפליא בידיעותיו העמוקות בתלמוד ובזכרוננו הפינאומינאלי ויחד עם זה בן־בית בתרבות האירופית. וכרוך הסופרים העבריים שחיו ופעלו בשלהי המאה שעברה — לא ניצל מסתירות וניגודים: מתנגד לרעיון הלאומי כפי שנתגלה והוגדר בבקרה של תקופת התחייה מצד אחד, ומאמין אמונה שלימה בתחייתה של הלשון העברית ופועל גדולות למען הפיכתה ללשון הדיבור מצד שני; בעל סיגנון עברי למופת, נקי משוכל המליצה ועקת הפסוק ויחד עם זה מוסר מיטב חילו לזרים — לעתונות האידיית והרוסית. רק שנים מעטות פעל בספרות העברית, אבל בנאמנות ובמסירות ובמיטב כוחו וכשרונו.

מונוגראפיה זו דנה בעיקר על קאנטור הסופר העברי, בלי להתעכב על פעילותו בשדה הספרות הרוסית האידיית, שהיא פרק בפני עצמו.

א. תולדות חייו

יהודה ליב קאנטור נולד בוויילנה בה' באייר תר"ט (27 באפריל 1849)¹. אביו, ר' יוסף

¹ מקורות לתולדות חייו:

א. נחום סוקולוב, „איש ה„היום“, „הארץ“, ה' י"ב, כ"ו באדר; ר' בנימין תרצ"ו. מסה זו על שמונה פרקים, שנכתבה במלאת חמשים שנה להופעת הגליון הראשון של „היום“, סכנה תיאור סקיה על מצבם של העתונים והעורכים העבריים בפטרבורג של הימים ההם ופרטים מלאי־ענין על בנייהחבורה של „היום“ בעברתם.

ב. רוד פרישמן, כל כתביו, הוצאת לי"י פרישמן, כרך שביעי, „פרצופים“, עם „לטינג" (שלושה סאמרים).

ג. יוסף אליהו טריוווש, מקצת שבהו בפניו, לוח אחיאסף, שנה שביעית (תרנ"ט), עם' 350—358.

ד. ר"ר י. קיצנלסון (בוקי בן ינאי), פרצופים ג, ר"ד י. 5. קאנטור, „העבר“, פטרבורג, כרך ב', שבת—ניסן תרע"ח, עם' 75—83.

Jüdisches Lexikon III, 583 מציון בטעות שאמר זה נכתב בירי „בעל מחשבות“! ה. א. ר. מלאכי, לזכר יהודה ליב קאנטור (לפלאת שלושים שנה לצאת „היום“), „התורן“ השבועי, שנה ג' (תרע"ו—תרע"ז), גליונות א"ג והשוות: א. ר. מלאכי, מסות ורשימות, ניויורק תרצ"ו, עם' ז"כ"ר. מלאכי מציון בטעות שק. נולד בשנת תר"ח.

ו. אנרות י. 5. קאנטור אל רוד פרישמן, סאונים, שבועון, שנה שניה (תר"ץ—תרצ"א), גליונות כ"רכ"ו.

ז. אנרות סופרים, נערכו בצרף מכאות והערות על־ידי א. ר. מלאכי, ניויורק תרצ"ב, עם' מ"טנ"ו (אנרות קאנטור ל. פ. פינס ולי. ווייסברג).

ח. מררכי בן הלל הכהן, עלמין, ספרים א"ג, תרפ"ו.

ט. זלמן רייזען, לעקסיקאן פון דער יירישער ליטעראטור, דריטער באנד, 1929, ז"ו 462—465. ועיון גם: די יודישע וועלט, ווילנע, אפריל־מאי 1915, ז"ו 173—175.

י. Wachstein-Taglicht-Kristianpoller, Die Hebräische Publizistik in Wien, III, 34.

יא. Zeitschrift für Hebr. Bibliogr. XIX, 42.

יב. W. Zeitlin BhpM, 167 מציון שהירחון „בויעטי“ הופיע בחמש חוברות ולא כו.

החוברת הרביעית היתה כפולה.

יג. מ. מנוסוביץ, זכרונות על יהודה ליב קאנטור, „הרואר“, שנה ג', גליון י"ד.

קאנטור, תלמיד־חכם מופלג וירא־שמים ששימש ש"ץ בבית־הכנסת הגדול בוויילנה, ביקש לחנך את בנו על ברכי המסורת, כמנהג הימים ההם. כבר בגיל צעיר נתגלה הנער כתלמיד המחכים את רבותיו, הפליא בחריפותו ובתפיסתו המהירה, ונתפרסם כעילוי. אבל יחד עם זה נתבלט גם כילד זריז ואהב חיים. כפי שמספר חבר־נעוריו, אליקום צונור, היה קאנטור „נער עליו, בריא ויפהר תואר. הוא היה שובב, זריז ומלא תנועה וחיים“. אל שניהם התחבר נער שלישי, מוטקה בן רב נתיב וביחד היו „מהפכים עולמות ממש“. ו„מוטקה“ זה הלא הוא מי שהפך ברבות הימים למרכזי אנטוקולסקי, הפסל המפורסם.²

ההורים שבעו נחת מבנם המוצלח, תלו בו תקוות גדולות ומובן מאליו שציפו לראותו רב וגאון בישראל, אך תקוותם הושמה לאל ובאשמת האם דווקא. תחת השפעתה של האם, ששלטה יפה בלשון העברית, חזון בלתי נפרץ בימים ההם, הציץ הבן ונפגע. הוא התחיל לשקוד על כתיבת הקודש ולעיין בספרי־השכלה שמשכו את לבו וקסמו לרוחו. ומכאן רק פסיעה אחת למעשה שנראה בעיני רבים, ואף בעיני הוריו התמימים, כפריקת עול גמורה וכציאה „לתרבות רעה“. במקום להכנס לחופה ולמשוך בעול החיים והפרנסה, כנאה לבחור מישראל לאחר שהגיע לגיל שמונה־עשרה, נכנס לבית־המדרש לרבנים בוויילנה. צעד נועז ומזוהר זה היה למעלה מכוח תפיסתם וסבלם של הוריו. ואמנם, הבן הסורר והמורה, „לייבקה בן יוסי החזן“ הוכרח לעזוב את וויילנה בשנת 1871. הוא שם את פניו אל בית־המדרש לרבנים בוויטומיר חדור שאיפות להעמיק את ידיעותיו העבריות הכלליות ובצקלונן — נסיונותיו הספרותיים הראשונים.

בשנת 1873, כשנעצו בתי־המדרש לרבנים בוויילנה ובזיטומיר, הלך קאנטור, שבינתיים כבר הוסמך לרבנות, לברלין ונתקבל לפקולטה לרפואה. שם הספיק עוד לשמוע תורה מפי חוקר הטבע הנודע הלמהולץ והרחיב את ידיעותיו בחכמת הטבע ובספרות הכללית. הוא שקד על למודיו בהתמדה גדולה אך לא הסתפק בלימוד בלבד ונמשך גם לעבודה ספרותית. ב„המליץ“ וב„השחר“ פירסם כמה שירים פיליטוניים, וכרגיל בשם בדוי, שהצטיינו בסגנון קל, בהומור טוב ובסאטירה קולעת ומשכו עיני רבים. ובברלין חידש בימים ההם חז"ס (חיים זליג סלונמיסקי) את „הצפירה“, לאחר שלא עלה בידו להדשה בווארשה, הואיל ולא קיבל רשיון על כך. חז"ס שם עינו על קאנטור הצעיר, שבינתיים נתפרסם גם במאמריו בעתונות הגרמנית והרוסית, והזמינו לסייע בידו בעריכת העתון. למעלה משנה יצאה „הצפירה“ בברלין (8 ביולי 1874 — 1 בספטמבר 1875) ובתור „עזר ראשי“ שימש קאנטור, שהיה למעשה העורך הרשמי של העתון.³ סקירותיו המדיניות שנכתבו בהגיגות ובמתינות, בלשון צחה וקצרה ובסגנון עברי מדויק ובהיר, פירסמו את שמו וחיבבוהו על ציבור הקוראים העבריים. בסקירות אלו, וכן במאמריו שפירסם באותה תקופה ב„פאלקסצייטונג“ וב„אלגעמיינע צייטונג דעס יודענטומס“, ב„גולוס מוסקבי“, וב„מאלוא“ שיצאו בפטרבורג וכן ב„הצפירה“ לאחר שעברה לווארשה, נתגלה כסופר בעל תרבות רחבה ובעל חוש פוליטי מובהק. במשך כל ימי שבתו בברלין חי קאנטור חיי צער ועוני. הוריו לא תמכו בו ומעט השכר שקיבל בעד השעורים הפרטיים, שנתן בבתי העשירים, לא הספיק לו כדי מחיה. וגם לאתר שנתמנה כעוזרו של חז"ס לא חל שינוי גדול במצבו החמרי. אף־על־פי כן היו חיינו שם סוערים ואינטנסיביים ביותר, הוא היה מעורב עם מיטב האינטליגנציה, ער לכל המתרחש בחיים התרבותיים והציבוריים ויוצא ונכנס בביתם של חוקר־הטבע אדולף (אהרון) ברנשטיין והחזן הנודע לבנדובסקי, בימי שבתו בברלין קנה הרבה ידיעות כלליות בספרות ובמדעי־הטבע, פיתח את חושו העתונאי ואת טעמו האסתטי ורכש לעצמו חוג רחב של ידידים ומקירים.

בשנת 1879 קיבל את התואר ד"ר לרפואה. ומאחר שלא הורשה לשמש רופא בגרמניה שב לעיר מולדתו וויילנה, אבל לא הפך את הרפואה קרדום לחפור בו. הוא נשא את עיניו למשרת רב מטעם, אך נכשל בבחירות. ובינתיים, נטייתו העתונאית לא נתנה לו מנוח; הוא משתתף ברוב כה"ע העבריים, האידיים והרוסיים וכותב „השקפות“ על הספרות העברית ב„ביבליותיקה העברית“

² א. ר. ס. א. כ. י. מסות ורשימות, עמ' י"ב. מאמר על אנטוקולסקי ירדו נעוריו פירסם קאנטור ב„היום“ נליונות 196, 197, 201, 223, 226, 229 לשנת 1887 בחתימת מ. מ.

³ עיון: פרופ' יוסף קלוזנר, היסטוריה של הספרות העברית החדשה, כרך רביעי, ספר ראשון, עמ' 141 וכן כל הפרק המוקדש שם לשבעונים העבריים. ועיון נוס': מ. קאסאן וז'ר, נעשיכטע פון רער העברעאישער פרעסע, „אלגעמיינע ענציקלאפערדיע“, ניוירוק 1942, כאנר „יירעז“, ג, ו' 285—350 והביבליוגרפיה הסובאת שם.

ללנדאו, החדורות אהבה עזה לספרות וללשון העברית. וב„הכרמל“ החדשי המחודש לרש"י פין פירסם בראשית 1879. כלומר זמן קצר לפני שפסקה הופעתו, מאמר מאלף, שעורר וויכוח ממושך על הלכות העריכה ותביעותיו של הקורא העברי בשם „מכתב אל העוזר בהרעדאקציאן“⁴.

בסוף שנת 1879 הוזמן לפטרבורג ונתמנה לעורך השבועון „דוסקי ייבריי“⁵. הימים ימי משבר קשים ומרים ליהדות הרוסית — תקוות גדולות ונשגבות נתבדו ואת מקומן ירשו יאוש ואכזבות. ברחוב היהודי נתחוללה מלחמת תנופה בין הדת והחיים ומארת השמד עשתה שמות בשני המחנות גם יחד, המשכילים והאדוקים. תפקידו של עתון רוסי־יהודי בימים ההם היה איפוא קשה, מסובך ואחראי מאד. מצד אחד הוטל עליו לשמש מורה־דרך לעמו בשאלות חיים בווערות וענייני תרבות חיוניים, ומן הצד השני ידע שעינה של הממשלה, כלומר של הצנזורה, פקוחה עליו יפה. וקאנטור מילא את תפקידו כעורך בנאמנות ובמסירות. הוא שם מטרה כפולה לנגד עיניו: להכניס יפיתו של יפת באהלי שם ויחד עם זה לחבב על בני שם את תרבותם הישנה העשירה „לבל ינוסו מאהלי שם, אשר הדרת שיבה חופפת עליהם, לבקש מחסה להם באהלי יפת החדשים והנוצצים בברק שוא“⁶. ולא זו בלבד, קאנטור שנחשב ל„שונא ציון“ אף ביקש להגיש לקוראי עתונו מאמרים מקיפים, מדוייקים ומפורטים על היישוב העברי בא“י. באגרתו אל י. מ. פינס מחודש פברואר 1884, הוא מודיע לו בשמחה כי „עתה הגה תהי לאל ידנו, ברצות ד' דרכינו, לפעול הרבה לטובת א"י בכוח ובסועל“; „בשם טובת ישוב א"י היקרה לנו ובשם האמת אשר בה נדגל“ הוא מבקש מאת פינס לשלוח לו לעתים קרובות מכתבים מהנעשה והנשמע ביישובי א"י וכן גם מאמרים על תולדות המושבות. קאנטור מביע את תקוותו, שפינס לא ימנע ממנו ומקהל קוראיו טובה זו ויורה להם את הדרך הנכונה „בעניין זה היקר והביב לכל אוהבי עצמם באמת“⁷.

ומשפרצו הסופות בנגב רוסיה, שקאנטור למרות חושו הפוליטי החריף לא שיערן מראש, התחיל לחזק ידי אחיו המבוהלים ולעצור את קדחת המנוסה שתקפה את כולם ויחד עם זה לא פסק מלערוך בלב העם תקוות של תקומה. לשם כך הקדיש את רוב מאמריו בירחון הרוסי החדש „ייברייסקיאי אובז'וראניא“ („ההשקפה היהודית“), שנערך אף הוא על־ידו.

בימי שבתו בפטרבורג נשא אשה. למרות עבודתו הקשה כעתונאי וכעורך היה מצבו הכלכלי בכל רע, אך בבית לא הורגש הדבר, שם שררה תמיד רוח של חג. „הדלות, מספר סוקולוב, יתה מצרצרת מכל פנה; אבל דלות כבודה, תדבולות, גבירות, נדיבה ואצילית“. ביתו שימש בית וועד לסופרים ועתונאים עבריים ורוסיים והוא עצמו היה הרוח החיה בחברה זו. קאנטור נהנה לבריות נתחבב על רוב מכריו וידידיו, שהוקירו בו את את כשרונו השופע ואישיותו הנלבבת, והוא תפס מקום כבוד בחיים הציבוריים והתרבותיים שבעיר. הוא היה ידידו הטוב של יל"ג, אף שעם ייסודו של „היום“, כפי שיתברר למטה, הושם קץ לידידות זו. ובחגיגת היובל המפוארת שנערכה לכבודו של יל"ג בפטרבורג ב"ח במרחשוון תרמ"ב, היה קאנטור ראש המדברים והוא שכתב את ההקדמה לארבעת הכרכים הגדולים של „כל שירי יל"ג“, שיצאו בשנת תרמ"ד. קאנטור נמנה גם על חברי הוועד „להרחבת שפתנו הקדושה וספרותה“, שהוקם ע"י „חברת מפיצי ההשכלה בישראל“. וכשהחלט על הוצאת קבצים ספרותיים, כדי להפיץ את ידיעת הלשון העברית הצחה והברורה בין המוני העם, הוטל על קאנטור להיות העורך. ואמנם, הקובץ הראשון בשם „המאסף“, שיצא בווארשה בשנת תרמ"ז, כהוספה ל„האסף“, פותח במאמרו „דור המאספים“.

משפסק השבועון „רוסקי ייבריי“ התחיל להכנות לקראת הוצאת עתון עברי יומי. ובשבעה לתודש אדר ראשון תרמ"ו (31 לינואר 1886) קם והיה הפלא — „היום“, העתון היומי הראשון בעברית. העתון עוררה אצל רבים לגלוג, חוסר־אמון ותמהון כאחד. ואולם קאנטור, שבעל כוחות ענק היה ומאמין בצדקת מעשהו — אמונה שאינה ניתנת לערעור, לא שם לב לאזהרותיהם החמורות של ידידיו ומוקיריו הוציא לפועל את תכניתו. רק משהו למעלה משנתיים נתקיים העתון, ואולם שש מאות גליונותיו יצרו תקופה חדשה ועשו הרבה לקידומה של ספרותנו ולהפיכתה של לשון

⁴ ה'כ"ט, אדר תרל"ט, חוב' ב', עמ' 65—72. הסאמר עורר עניין רב. חיים ליב מארקאו השיב לקאנטור בסאמר ספורט בשם: „מענה לה' קאנטאר ורעיו“, שם, חוברות ר"ז; וצבי הכהן שרשבסקי השיב למארקאו: „עיוותספרות“, שם, חוברות ח"ט' לשנת תרל"ט, י"ז"ב לשנת תר"מ. ראוי הוא וויכוח סאלף זה על דרכי הספרות, כוונה ומטרתה בימים ההם לתשומת־לב ולא כאן המקום להאריך בן.

⁵ ר"ד י. ס. קצנלסון, „פרצופים“, העבר, כרך ב', עמ' 79.

⁶ אנדרות סופרים, עמ' נ"ג.ב.

מתה'לחצאין ללשון הספרות החיים. ובצדק מעיר פרישמאן: „אלמלא עשה לנו שום דבר אלא את העתון העברי הראשון, הלא דיהו. אב הוא לתקופה חדשה“.⁷

עם הפסקתו של „היום“ בכ"ט אדר תרמ"ח (29 בפברואר, 12 במרץ 1888) פרש קאנטור כמעט לגמרי מעבודה ספרותית אינטנסיבית, אפשר משום שהיה שבע מלחמות וויכוחים סוערים ואפשר משום שהכתיבה האלמונית, היומיומית הקשה והמפרכת הכבידה עליו ללא נשוא הוא אמר להת- מסר לעבודה האחת הגדולה והעיקרית — עבודת חייו. בינתיים המשיך להתגורר בפטרבורג, ערך את השבועון האידי היחידי ברוסיה בשנת 1888 — „דאס יודישע פאלקסבלאט“, המשיך לשמש מורה לדת ולקורות ישראל באיוו גימנסיה ומנ"מה ערך את „המליץ“, שם הדפיס פליטונים מדעיים-היסטוריים ומאמרים מתורגמים על חיי היהודים בארצות שונות. לשינויים יסודיים ב„המליץ“ לא גרם קאנטור. בכלל לא הרבה לכתוב בו ובאותן השאלות הבערות ששימשו סלע מחלוקת בין „היום“ ובין „המליץ“ לא נגע. במשך כל ימי עבודתו שם לא השמיע את קולו בשאלות החינוכיות שניסרו אז בחלל האוויר. ואולם זמן קצר לפני שעזב את „המליץ“ פירסם בו מאמר יפה ומעניין על עתון אידי „דער ארץ-ישראל-יוד“, שהתחיל לצאת בימים ההם בירושלים. בהופעתו של עתון אידי על אדמת ארץ-ישראל ראה קאנטור חילול הקודש מן המין הגרוע ביותר... ובאמצע שנת 1890 עזב את מערכת „המליץ“ והלך לשמש כרב בליבאוה.

עשרים וחמש שנות חייו האחרונות של קאנטור, שבהן כיהן כרב בשלוש ערים שונות: בליבאוה (1890—1904), בעיר מולדתו ווילנה (1905—1908) וברייגה (1909—1915)⁸ לוטות כמעט לגמרי בערפל, מעט אור על ימי שבתו בליבאוה מפיצות אגרותיו שכתב אל ידידו דוד פרישמאן בשנות 1894—1900 (אחת נכתבה בשנת 1908)⁹. מתברר שקאנטור לא חי שם בהרווחה יתירה. הוא סבל מפיזור הנפש „הקשור ואחוז בתנאי פרנסתו“ ואף חברה מתאימה לא היתה לו. באגרתו אל פרישמן מיום 11 בנובמבר 1896 כותב קאנטור בין השאר: „אתה ידעת את מצבי כי איננו מן הנעימים ביותר. הנני איש יושב לבדו בעיר שאין לו בה קרוב, גואל ומודע. מיודעים אמנם הרבה יש לי פה וגם „ידידים“; אך בכל זאת בדד אני בכל תוקף המלה הזאת“. בגלל חוסר הספרים הדרושים לא היה מסוגל לעבוד עבודה ספרותית רצינית וגדולה ומכתיבת מאמרים ופיליטונים בעתונות העברית כמעט שמשך את ידו, מאחר שלא נמצא העורך שיעוררו ויעודדו. הוא אמנם עסק בחקר דרכי הרפואה של התלמוד בהשוואה לשיטות הרפואה בימי התלמוד, אבל עבודה זו לא פרינסה את רוחו ולעסוק בה שעות רצופות בכל יום לא היה מסוגל. שמחה גדולה היתה בשבילו הבשורה בדבר ייסודו של „השלח“, אבל עד מהרה נתייאש מעורכו, שהתחיל רואה אותו כאדם שאיננו מבין את מלאכתו. עלבון קשה מנשוא נגרם לו לקאנטור העורך המושבע, כשאחה"ע העז, כדרכו, לעשות בתוך מאמריו כאדם העושה בתוך שלו. קאנטור לא נרגע גם לאחר שאחה"ע הסביר לו כי במאמרים של סופרים אחרים אין הוא מניח אבן על אבן והם מושימים¹⁰. בכל לבו השתוקק לעבודה ספרותית של ממש שתשעשע את רוחו ותפיג את בדידותו. אבל עם כל צניעותו ועניויותו היה קאנטור בעל עצמיות אישית, שונא צביעות ספרותית ואיננו סובל להיות מודרך ע"י אחר ולו גם ע"י אדם כשר וישר, חכם והוגה מחשבות כפי שנראה בעיניו אחה"ע. בשום פנים לא נאות להמיר את סיגנונו כדי למצוא חן בעיני העורך והאמין אמונה שלימה, שדבריו שנחצבו מלב אוהב ונכתבו בדם ודמע יש בהם כדי להועיל לעמו. ומאחר שחופש כזה לא ניתן לו ע"י העורך, הדיחה מדיע לפרישמאן ידידו: „על כן צר לי מאד, כי אצטרך לפי הנדאה לסלק ידי מן „השלח“, או עכ"פ לכתוב בעדו איזה דברים שאני בעצמי אינני מוצא בהם תפקי“.¹¹

⁷ דוד פרישמאן, כל כתבי, כרך שביעי, עמ' נ"ג.

⁸ כפקיעת שנות כהונתו כרב בשלוש הערים הללו אני נוטה אחרי ז. ריווען „לעקסקאן“, וסקובין לזכר מצאתי גם ב„אגרות קאנטור אל פרישמאן“, שנתפרסמו ב„מאונים“, שבועון, שנה שניה. תשע סתיו עשר האגרות הללו נשלחו מליבאוה בשנות 1894—1900 ואילו אגרת אחת מיום 14 בדצמבר 1908 נשלחה, כפי שמתברר מתכנתה, מווילנה, וזמן מועט לפני שהעתיק מושבו לריינה. ועיין גם אגרתו של ק. א. י. ווייסברג מיום 17 באוקטובר 1893, שאף היא נשלחה מליבאוה. „אגרות סופרים“, עמ' נ"הינ"ז.

⁹ עיין בהערה הקודמת.

¹⁰ אגרות קאנטור אל פרישמאן, מאונים, גליון כ"ה.

¹¹ שם, עמ' על יחסי קאנטור—אחה"ע עיין: אגרות אחה"ע, כרכים א"ב' ועיין גם: אגרות

גדולות ונצורות לא פעל, איפוא, בימי שבתו בליבאוואה, לא בספרות ולא בחיים הציבוריים. הוא אמנם התחיל בכינוס מאמריו המפורסמים, אך כידוע לא נסתייע הדבר בידו, אפשר משום שהיה בררן וספקן יתר על המידה. כי קאנטור לא זו בלבד שלא נהג סלסול בעצמו אלא לעתים אף הופיע כעניו מדאי. „אתה וקאצנלסון, כותב הוא אל פרישמאן, באגרתו מיום כ"ד בתשרי תרנ"ה, הנכם כמנגנים המזמרים מאליהם כל היום כולו בכל עת ובכל שעה, אתם הנכם סופרים ווירטואוזים וכמעט תציגו את עטכם על הגליון והנה יוצאים דברים שיש להם ויפי ויש להם ברק ויש להם הדוד, יוצאים מעצמם, כדרך יציאתם; ואני כאחד החונים אשר רק בעמדם על התיבה עטופים בטלית ותגורים בחגורה הם שרים כהוגן". כאן, בשורות מעטות אלו, היטיב קאנטור להגדיר את עצמו בצורה קולעת ביותר; לא זו בלבד שאימת הציבור לא נפלה עליו אלא אהב להימצא בציבור, בצוותא, גם בחיים וגם בספרות, זו היתה שכינת יצירתו. איש העם היה לפי כל מהותו הנפשית; לבו נמשך להגיב, להאיר ולהגן על ענייניו החינויים, הבעדיים היום-יומיים של העם; נפשו בכתה במסתרים והוא חש את עצמו נשכח מלב משלא ניתנה לו האפשרות לכך — בשבתו בתוך ישוב יהודי טפן בליבאוואה, רחוק ממרכזי התרבות היהודית שבדוסייה ומחבל ירדיניו הטובים הסופרים והעתונאים.

אף בימי שבתו בוויילנה לא ראה טובה. בוויילנה, מרכז ההסתדרות הציונית הרוסית של הימים ההם ועידר ציונית גלהבת, שבה ישבו מראשי התומכים ברעיון הלאומי, לא חש את עצמו קאנטור במקומו הנכון, אף שהביא אהו לשם אחר כבוד. הוא לא לקח חלק דב בחיים הציבוריים והתדבותיים וחי בבדידות גמורה¹². באגרתו אל פרישמן משנת 1908 אנו קוראים: „קרוב הדבר, כי אעזוב את ווילנא ללכת לריגא. דעת לנכון כמודן נקל כי מרוב טובה אין איש כמוני נודד מעיר לעיר. הנני חי בוויילנא בדאגה, וכמדומה לי שכבר באה לי העת לחיות לא בעושר, אבל עכ"פ בלי לחץ ודאגה"¹³. בימי שבתו בוויילנה התמסר לעבודה מדעית בעיקר. ביחד עם חברו וידידו בוקי בן יגלי עבד על אנציקלופדיה — תלמודית, כנראה. שניהם עסקו בעבודה זו בשעה שלא יום ולא לילה, שכן את רובי עתותם הקדישו לפרנסתם — האחד כרב והשני כרופא. ובלשונו ההיתולית של קאנטור באגרת הנ"ל: „שנינו עוסקים בדבר אחד, באנציקלופדיה, מלבד שהאחד מאתנו הוא מילד בנים ובנות והשני כותב את שמם בספר". על שנות חייו האחרונות בריגה לא ידוע דבר.

קאנטור מת באופן פתאומי בכ"ג באייר תרע"ה (7 במאי 1915)¹⁴. הוא מת בעצם הימים הסוערים

פרישמאן אל אהה"ע, „התקופה", כרך כ"ט, תרצ"ו. פרישמאן הצעיר שאיש יקר כקאנטור, „הולך ואובר בקרו חשכה זו", ששמה ליבאוואה ופנה אל אהה"ע שישתדל ברבר מזויו כרב באוריסה; מסתבר שנס קאנטור עצמו פנה אל אהה"ע בענין זה ועיין: אנרות אהה"ע, כרך שני, עמ' 29—28 (האגרת אל קאנטור מיום 7 בפברואר 1898).

¹² עיין: ש. נורליץ, בביתו של י. 5. קאנטור בוויילנה, הבורק, ה' באדר תרצ"ו, 28.2.36 כמה פרטים מעניינים על חייו קאנטור בוויילנה מצויים גם במאמרו של ז. וורבה, יהודה ליב קאנטור, הרואה, ניו יורק, כ"ו במחצאיב, ת"ש (זכרונות מפי בתו, למלאכת עשרים והמשש שנים למותו).

. וורבה מספר על חוברת סרעית רוסית, יקרת סציאות ורבתי-ערך (הנמצאת גם בספריה הלאומית והאוניברסיטאית בירושלים), שראה בירי בתו בשם: „מעפלי הדילטנטיות, תשובה למלומדי-כביכול, למכתב כתבי פ"סטר", שפורסם אניה בפרטרבורג בשנת 1894, והיא וזיכוח חריף וביקורת מנתחת על הספר הרב של הכומר י. ב. פראנייטס — פרופיסור לעברית ברומא — „הנוצרים בתלמוד היהודי; מכתרי התלמוד וכו'". פראנייטס זה הופיע בשנת 1913 כקטיונור „מרעי" ב„משפט בייליס" הירוע, שהרעיש בזמנו את העולם, ומחברתו של קאנטור שימשה סיוע מצויין לסניגוריה.

מתוך דבריו-זכרונות אלה מתברר כמו כן, שעור בימי הנר"א שימשו אבות אבותיו של קאנטור בלהגות החזנות בבית-הכנסת העתיק שבווילנה ומכאן שם המשפחה „קאנטור".
¹³ מאזנים, נליון כ"ו. עור נשבתו בפרטרבורג, לפני לכתו לליבאוואה, שאף להתקבל כרב קטעם בוויילנה. על כך אנו למדים מתוך מכתבו אל רש"י פיו, מיום 6 בינואר 1889, בו הוא מבקש להשיע לעטבתו בעניין זה על בני עירו וערתו (המכתב שמור באוסף של ר"ד אברהם שרון בספריה הלאומית והאוניברסיטאית).

¹⁴ האריך מרויך של מותו עיין: Zeitschrift für Hebr. Bibl. XIX, 42, וכן גם פני מאמרו של טרוווש ב„לוח אחיאסף", שנה שביעית, ונס לפי: Die Hebr. Pub. in Wien III 34.

של המלחמה העולמית הראשונה, בשעה שמהומה ומבוכה, צרות ופורענויות קשות התרגשו ובאו לעולם כולו ובתחום המושב היהודי בייחוד ובשעה שגזירת האלם נחרצה על העתונות העברית ברוסיה, על כן לא נספר כהלכה. שני מאמרי הערכה בלבד, הראויים לציון, נכתבו עליו בעתונות העברית, סמוך לאחר מותו, ע"י י. ח. ברנר ב"הפועל הצעיר" וע"י פ. לחובר ב"הצפירה"¹⁵. ורק כשנה שנתיים לאחר מותו ניתנה האפשרות לשני ידידי נפשו הוותיקים פרישמאן ובוקי בן יגלי להספידו¹⁶. ועם חידושו של "התורן" באמריקה, לאחר שנעשה שבועון, הקדיש לו א. ר. מלאכי מסה מקפת¹⁷.

קאנטור לא נספר כהלכה, כשם שלא חי כהלכה הואיל ולא נתן לעמו ולספרותו מה שמסוגל היה לתת בכוח חריצותו, בקיאותו, יושר שכלו וטעמו הטוב. כל ימיו נשא את נפשו אל היצירה הגדולה, רבת-ההיקף והתנופה. בערוב יומו, כשכל חזונו כבר העידה שהוא עייף ויגע, עדיין דיבר עם פרישמאן בהתלהבות, באמונה ובתוס-לב על הספר הגדול "תולדות הספרות הישראלית" וגם תולדות הספרות הכללית", שהוא אומר לכתוב, אלא שבינתיים הלך לעולמו וחלום חייו עמו. הטראגדיה של קאנטור היתה, כפי שהיטיב להגדירה פרישמאן, שכל חייו היו מין "ערב" חיים, חיים של "בין כך וכך", של "לפי שעה", של "בינתיים"... אף לאחר מותו לא זכה לקובץ של מאמריו ופיליטוניו הפזורים על שבעה ימים. גורל אחד מונה לשניהם, לקאנטור ולידידו בוקי בן יגלי, יפה-הנפש ועשיר-הכשרון, שאף הוא, לפי עדות עצמו, היה כל ימיו דומה לאשה מעוברת, שכרסה בין שניה, אבל אין לה פנאי ללדת...¹⁸.

קאנטור יוצר היומון העברי הראשון, הפיליטוניסטן המחונן והזורנליסטן par excellence חי חיים טרודים ומפולגים, סוערים-גועשים, עשירי-פעולה ויצירה בתחילתם, אך שקטים-מכונסים ודלי-מעש בסופם, ומת בבדידות גמורה. עוד בחייו נדם קולו ודעך אורו בתוך מקהלת הסופרים שקמה בינתיים והוציאה את ספרותו למרחב, לדרך המלך; מאז יציאתו את פטרבורג ירד קאנטור העתונאי העברי הזריו מעל הבימה. הוא אמנם המשיך לפרסם מאמרים ופיליטונים ב"המליץ", "השלוח", "הדור", "רשפים" ובכמה במות אידיות ורוסיות וכן השתתף ב"ייבריסקאיא אנציקלור פדיה", אך כל אלה לא היו אלא בבחינת פירוורים בלבד משולחנו העשיר, ניצוצות בודדים של הר געש שפסק באופן פתאומי להשליך את לבתו. ומי יודע אם לא הטעות המרה שטעה קאנטור הפיקח והמפקח ביחסו השלילי לציונות, טעות שגדולים טובים ממנו נכזו בגחלתה, היא שקבעה את עתויו כסופר עברי ופרשה צל כבד עליו ועל יציר כפיו הכביר "היום", בחייו וגם לאחר מותו...

ומעניין הדבר: משהו משותף קיים בין שלושת הפיליטוניסטים הראשונים, שקמו לה לספרות העברית החדשה: קאנטור, בוקי בן יגלי ולווינסקי — שלשתם נבלעו בחיי החול על טרדותיהם, סבלותיהם וסערותיהם, עד שלא השאירו לעצמם אלא שעות ברוכות מעטות של יצירה ובהן העניקו לספרות למעלה מכוחותיהם, אבל פי כמה למטה משיעור כשרונותיהם הרחנניים

ואולם לא חלפו אלא שנים מעטות לאחר מותו וכבר אנו מוצאים בכרך ששי של "אנציקלופדיה כללית", הוצאת "מסרה" ובעקבותיה כמובן גם ב"אנציקלופדיה לספרות ישראלית וכללית", הוצאת "מצפה", שקאנטור מת בשנת 1916!

¹⁵ מאמרו של ברנר, שפרסם ב"הפועל הצעיר" לשנת תרע"ה כונס לתוך כרך שמיני, ספר ב', של כתביו הוצאת שטיבל, תרפ"ד-תר"ץ, עמ' 453-457; ומאמרו של לחובר, שפרסם ב"הצפירה" לשנת תרע"ה, נלוינות קב"ו-קכ"ה. כונס לתוך ספרו "מחקרים ונסיונות", ספר ראשון, ווארשה תרפ"ה, ומחדש בשינויים ב"ראשונים ואחרונים", ספר ראשון, ת"א, תרצ"ד, עמ' 128-132. ועיין גם "תולדות הספרות העברית החדשה" לפ. לחובר, תרפ"ט-תרצ"ב, ספר שני, עמ' 287 (עמ' 318 ביבליוגרפיה); ספר שלישי, חלק ראשון, עמ' 38-39 (עמ' 212 ביבליוגרפיה).

¹⁶ עיין הערה 1.

¹⁷ עיין הערה 1.

¹⁸ רוד פרישמאן, כל כתביו, הוצאת ליצי פרישמאן, כרך שביעי, מאמר ראשון על ד"ר י. קצנלסון, עמ' נ"ה. ועיין גם מאמרו של יעקב קופליביץ: "בוקי בן יגלי על רקע זמנו", הפועל הצעיר, תש"ג, נלוינות 36-37. במאמר זה מצויה הארה נכונה ומקורית על אותה תקופה, שבה חי ופעל גם קאנטור. אף במסתו של ישראל כהן על בוקי בן יגלי, "מאזנים", כרך ט"ו (תש"ג), עמ' 306-373, יש משום הארה התספור.

נפשיים. שלשתם היו צידוף נעלה של אנשי הספר ואנשי העם, בעלי מזג נוח לבריות, אוהבי אמת, שוחרי טובת הזולת ומסורים בכל נפשם ומאודם לענייני עםם וצרכיו. הם לא הגיעו למה שנועדו להגיע בתוקף כשרונם, מאחר שהיו בנים של אומה דווייה וגולה המפולגת בגוף, בנפש ובלשון. אך ביחוד המר לו הגורל לקאנטור, ששמשו שקעה בעודו בחיים.

ב. פעולתו הספרותית

"כי אזכרה את קאנטור, כותב א. דרויאנוב, אראה לפני את העלוי הטפסי, את "הכל-יכול" במובנו הטוב והיפה של מושג זה"¹⁹. אכן, עד סוף ימיו אכלה העלויות כל חלקה טובה שבו; היא שהעניקה לו. כוחות נפשיים גדולים ונדיבות רוח של פזרן, פיזור אוצרותיו הרחנניים ללא חשבון וללא מידה, אך כשרון של ריכוז-נשמה עליון נטלה ממנו. על-כן פעל קאנטור הרבה, בכשרון ובטעם, במסירות ובאהבה — אבל בלא אש-קודש; על-כן היו ענפיו מרובים ועשירים אבל שרשיו מועטים. כל ימיו רדף אחרי העיקר ובינתיים התעסק באלפי עניינים פעוטים וטפלים ועבד עבודה עתונאית אלמונית, קשה, אחראית, מסורה ומפרכת. ומי כמוהו הרבה להשתמש בשמות בדויים?²⁰ ועבודה אלמונית זו לא שימשה לו איצטלא של צניעות, אלא מעין תחנת-ביניים בטרם יגש להקמת אותה סירת כסף שאליה נשא את לבו, אך בא המוות ושם קץ לכל חלומותיו, שאיפותיו ותכניותיו. מסיבה זו לא הנית אחריו רכוש ספרותי בעל ערך קיים גדול ביותר. את מיטב מאמריו הפובלי-ציסטיים ומסותיו הספרותיות על סופרים ואישים בעלי שיעור-קומה (מאפו, לילינבלום, יל"ג ועוד), שבהם גילה כשרון בקרתי וטעם אסתטי, כתב רוסיית ואותם המאמרים רביהעניין והפיליטונים המצויינים, שכתב עברית לעשרות ולמאות בשאלות השעה הרותחת הצוותת, שוב אין להם ערך קיים בשבילנו כיום.

עניין מיוחד אפשר למצוא בניסיונותיו הספרותיים הראשונים. ב"הכרמל" שנה שביעית, תרכ"ט, התחילה עבודתו הספרותית במאמר "ירא הקהל וישפט" והוא בקורת חריפה על המצב הירוד בחינוך הדור ועל העזובה שבחיי ישראל בכלל. קאנטור תובע מן הסופרים לפקוח את עיני העם הנבער מדעת ע"י סיפורים יפים, להורות לו את דרך החיים החדשה והנכונה שעליו לבור לעצמו ולנטוע בבקרבו את ההכרה שהשכלה איננה בת-השמים אלא לחם חוקו ושזו נוצרה לצרכי החיים היום-יומיים. במאמר זה בולטת השפעתה של הסערה שחוללו קובנר ופאפירנה בבקורת העברית ושל הרעות החדשות שנשברו בימים ההם בספרות הרוסית. בכלל גנרר קאנטור, בראשית דרכו בספרות, אחרי הדעות הראדיקליות של זמנו ובשירו הפיליטוני "מאמינים אנהנו", שפירסם ב"השחר" שנה רביעית (תרל"ג), היה מבשרו של הרעיון הסוציאליסטי כפי שהורחב והועמק אח"כ ע"י סופרי "האמת".

רוב הפיליטונים השיריים שפירסם בראשית דרכו ב"המליץ", וביחוד ב"השחר" (תרל"ד, תרל"ה), הם צירוף של פובליציסטיקה וסאטירה עוקצת על דרכי החינוך הנלוות, על מלחמותיהם של המשכילים באדוקים והאבות בבנים ועל אותו סוג של משודרים-הרזנים, שתוזרים עם "סחורתם" על הפתחים ואין דורש לה. ואולם ערך ספרותי מיוחד אין לנסיונות בוסר אלה.

כפיליטוניסטן בעל חוש של הומור וכשרון סאטירי חריף נתגלה ברוב הפיליטונים שפירסם ב"המליץ", "היום", "הדור" ועוד. ואולם במיטב מאמריו בעלי היקף ופיליטוניו הספרותיים-פובלי-ציסטיים שכתב עברית, שהם בעלי ערך קיים בלתי מפוקפק והראויים לכינוס, גילה קאנטור, גוסף על כשרונו לבקר בטוב טעם ובחן שלוש אהבות גדולות, שהיו שורש נשמתו וסוד יצירתו: אהבת העם, הלשון והמסורת. מסוג זה הם הפיליטונים שלו "מכתבים מערי התחום" ו"מארבע כנפות הארץ", שפירסם ב"היום" וביחוד מאמרו המצויין המקיף "מדוע אין ספרות בישראל?"²¹ קאנטור כופר ברעה. שאין העם העברי מסוגל להוציא מתוכו סופרים גדולים אדירי-

¹⁹ אנשים ומעשים, י. 5. קאנטור, "הבוקר", ה' בארר תרצ"ו, 28.2.36.

²⁰ נביא באו כמה מן הפסיכונמיים העיקריים של קאנטור: נחום בן עוזר הציוסקי; נחום הציוסקי הפרושי; מ. בלשן; נקורה; בן-בניב; לב-עברי; נלב בויפונה; מנחם-אב; מ. פ.; סנפור; עוקץ; קרמא ואזא; קלי; מימיקרי; ירושלמי ק; רחש; ברקאי ועוד. עיין: איצר ברוי השם מאת שאול תיות, ווינה, תרצ"ג וגם במאמריהם של סוקולוב וררויאנוב הנ"ל.

²¹ "היום", שנה ראשונה, 1886, נליונות 215, 217, 219, 221—222, 228, 230, 233, 237.

תנופה ועשירי-דמיון, ואלום מודה הוא, שאין עם זה יודע לפרנס בכבוד את אנשי הרוח שלו וליצור בשבילם תנאי חיים נוחים והוגנים; אין הוא יודע לדאוג ללחמם ומימם של מיטב כשרונותיו, על כן הם פונים לו עורף והולכים לנטור כרמים זרים.²² בייחוד נטויה ידו על זרירי העט שפשו בספרות, הנהגים סלסול בעצמם ומופיעים כיוצרי גדולות בעוד שכל כתיבתם אינה אלא פרי קלקול הטעם וההגיון, בליל של מליצות ריקות ונבובות שכבר נאמרו ונשנו אלפי פעמים. קאנטור מטעים כמה מעטים הם הסופרים העבריים היודעים לערוך את דבריהם בטעם ובסדר, בסיגנון חי ומדוייק, בצורה תרבותית ומתקבלת על הלב דוגמת רמא"ג, המשמש לו מופת. מאמר חשוב זה, על הנחותיו ומסקנותיו המאלפות, ספוג אהבה ללא מצרים ללשון העברית והוקעה גלויה של אלה, שלא השיגו באינו מידה היא נחוצה לשם קיום האומה ולשמירת סגולותיה הלאומיות. בהקלה שנהגו בלשון-הלאומית רבנים-חשוכים מצד אחד ומשכילים ששאפו להשכלה מופשטת, נטולת-שרשים מצד שני, רואה קאנטור את מקור דלותה של הספרות העברית כולה.

אהבתו העזה ללשון העברית, שאותה ראה כמאחדת את הדורות הראשונים עם האחרונים בקשר אמיק, פנימי, מקורי ומהותי כאחד, באה לידי גלוי בייחוד בשני מאמריו שנכתבו בשתי תקופות שונות בריווח של שלושים שנה בין אחת לשניה. הכוונה למאמרו "מכתב אל העוזר בהרעדאקציאן"²³ ולהרצאתו, "ערך הלשון העברית בחיי ישראל", שהרצה באולם "הזמיר" בלודז, ביום ז' בשבט תרס"ט ושנתפרסמה אחר-כך בצורת מאמר.²⁴

עוד בשנת תרל"ט עורר את תשומת לבו של עורך "הכרמל" המחודש על הסכנה הצפויה ללשון העברית ע"י כך, שמרבים להקדיש במכה"ע מקום נרחב לחקירות קדמוניות, שאינן לפי השגתו ומעניינו של הקורא הרגיל. הקורא הפשוט, מזהיר קאנטור, הטרוד בענייני יום-יום, שמוחו ולבו אינם פנויים לחקירות יבשות, עלול להגיע לכלל מסקנה, שכל הסופרים העבריים יאה להם להתעסק בדברים שכבר אבד עליהם כלה. שיטה זו, להרבות בפירסום חקירות קדמוניות במכה"ע במקום לתת סיפורים ושירים הכתובים בלשון בני-אדם פשוטה וחיה, סקירות על חיי העם, תולדות אנשי שם וכו', שיש בהם כדי להרחיב אפקו ולהעשיר נפשו של הקורא העברי, שמילא את כרסו בתלמוד ובפוסקים, חותרת, לדעתו, תחת קיומה של הספרות העברית ונוטעת בלב כולם את ההכרה, שהלשון העברית לא נוצרה אלא לדברים מתים בלבד, שאין כל רוח חיים בקרבם.

ושלושים שנה אחר-כך, בשנת תרס"ט, הירצה הרצאה מקפת על ערך הלשון העברית ומקומה בחייה ההיסטוריים של האומה, וביקש להוכיח, שבכל התקופות ובכל הדורות לא פסקה חיוניותה של הלשון. בהרצאה זו החדורה התפעלות יתירה מיפיה, עיוה, צמצומה, בהירותה ותפארתה של הלשון העברית והמדברת שבבחה של לשון המשנה העשירה, הנמרצת והמדוייקת, מגיע קאנטור, המוחזק ל"שונא-ציון" מובהק, לכלל מסקנה ש, כל הכופר בלשון העברית כופר בלאומיות ישראל ונוטה מדרך ההיסטוריה שלנו לנתיב עקלתון! ...!

וכאיש המסורת היפה, היודע להעריך את המאור שביהדות ולהוקיר את התוך הנאצל שבה על אף קליפותיה הנוקשות, נתגלה בשני מאמריו שפירסם בירחון "בן-עמי": "על פרשת דרכים"²⁵ ו"בית-הספר ובית-המדרש"²⁶. במאמר הראשון, "על פרשת דרכים" הוא מסביר בפשטות ובהגיון את חלופי המשמרות שחלו בספרות ובחיים בבקרה של תקופת-ההשכלה ומתאר את התהום העמוקה שרבעה בין שני המחנות — הרבנים מצד אחד, שכל יהדותם נצטמצמה ונתכווצה בדינים ובמנהגים, והמשכילים מצד שני, שטחו עיניהם מלהבחין את סגולותיה המיוחדות של היהדות ויחד עם הקליפה השירו מעל עצמם גם את התוך. על הראשונים הוא משקיף כעל פליטה של ימיר הביניים ועל האחרונים כעל פורצי-גדר, שלא ידעו ליהנות משלוות האמונה ואף לא מזיו החכמה

²² מן הראוי לציין כאן, שקאנטור יצא בקוליקורא ב"המליץ" תרנ"ג, נליון 210, ברבר יסור סופת-תימכה לסופרים עניים וחלושים. ועיון: אגרות סופרים, עמ' נ"ה—נ"ו והערותיו של מלאכי שם.

²³ הכרמל, ארר תרל"ט, חוברת ב' עמ' 65—72.

²⁴ רשפים, כרך ראשון, תרס"ט, חוברת י"ד-ט"ו. עיון גם הפיליטון של קאנטור, "שיחת חולין",

השלה, כרך א', עמ' 286—292, שבו יצא נגד מרחיבי-מחריבי הלשון ותשובתו של י. קלוזנר, "מרחיבי-השפה ומתנגדיהם", שם, עמ' 533—540.

²⁵ בן-עמי, חוברת א', ינואר 1887, עמ' 3—15.

²⁶ שם, חוברת ב' ג', פברואר-מרץ 1887, עמ' 9—17, 1—8.

והדעת. ובמאמרו השני „בית-הספר ובית-המדרש“ מגיע קאנטור לידי מסקנה, שרק ישיבה מודרנית שבה ילמדו לימודי קודש וחול וצעירים יוכלו שם לרכוש לעצמם בשקט ובאין מפריע תורה והשכלה כאחד, תפתור את שאלת החינוך העברי ותביא לתיקון יסודי ומוחלט בחיי העם.

ואולם לא דק בתוכן מאמריו ופיליטוניו הללו רכש לבבות וביצר לעצמו מקום כבוד בספרות, אלא בעיקר בצורתם — בכוח סיגנונם המדויק והמצומצם, הבהיר והשקוף. לא לשוא ראה בו מבקר קפדן כדוד פרישמאן, שהספרות העברית היתה לו בבחינת קן של בטלנות והסופרים — חובשי בית-המדרש כולם, את „האדם מן הישוב הראשון המדבר בלשון בני-אדם, ולא רק שהוא מדבר, אלא גם, וזהו לא דבר קטן כלל, שהוא, אם אין לו מה להגיד, מחריש לגמרי ואינו מדבר כלל“²⁷. אעפ”י כן אין במאמרים המפורטים למעלה ולא באחרים המפורטים ב„המאסף“, „השלח“, „הדור“ ועוד²⁸, הראויים אף הם לכינוס (וכדאי שיתעורר מו”ל ויגאלם מפיוזורס), כדי לשקף את עתרת הכוחות הנפשיים והכשרונות הרוחניים של קאנטור. בכל אלה, המהווים אמנם תרומה דבת-משקל לספרות ולפובליציסטיקה העבריות, לא גילה אלא משהו מן הרצון והיכולת שהיו אצורים בקרבו ושעל פי רוב היו גדולים לאין ערוך מפעלו.

לעת זקנתו, מספר דרויאנוב, סח לו קאנטור — בוא ואגלה לך סוד: טובה רביעית אחת של גדלות מים שלם של עלויות. במשפט זה גילה למעשה את סוד חייו ולבטי יצירתו, כי חלא נפשו שלו היתה שדה מערכה תמידי שבו נאבק, ללא הצלחה, ים העלויות למען אותה רביעית של גדלות-אמיתית. ורק פעם אחת בלבד יצא קאנטור כמנצח מהיאבקות-איתנים זו, אף שלזמן קצר מאד. את נצחונו המלא חגג בשבעה לחודש אדר ראשון תרמ”ו (31 לינואר 1886), כשהוציא בפטרבורג את הגליון הראשון של „היום“. מפעל זה, שבו השקיע מיטב כוחו, נפשו ורצונו הוא שהנחיל לו „חלק לעולם הבא“.

(סוף יבוא)

²⁷ ר. פרישמאן, כל כתבי, כרך שביעי, עמ’ מ”א.

²⁸ דור המאספים, „המאסף“, ווארשה תרמ”ו; זכרונות, „השלח“, כרך ראשון; הקדמה לכתבי דוד פרישמאן, הוצאת „תושיה“, תרנ”ט; קלמן שולמאן, „השלח“, כרך ששי; וולארימיד סרנייביטש סולוביוב, „הדור“, שנה ראשונה, נליונות 2, 4 ועוד.

מופשלות לו עד מתניו, והוא מחזיק בידיו טס של בדיל ועליו פת לחם וקמיצת מלח, והוא אומר:

— ר' חזקאל שולח לכם זאת לסימן טוב בבואכם לגור במקומכם החדש, שתהיה הברכה פרוסה בביתכם, והוא מצווה לומר לכם, שלא תפול רוחכם, אין ירושלים נקנית בלא ייסורים...

(פרקים אחרונים יבואו)

יהודה ליב קנטור

(מונגראפיה)

מאת היים תורן

ג. העתון

כפי שמספר סוקולוב, ביקש הוא עוד ב־17 ביוני 1885 רשיון להוציא לאור בווארשה עתון יומי עברי בשם „הדור“, אלא שבקשתו, כמו כמה בקשות אחרות שקדמו לזו שלו, נדחתה. זכות הבכורה של הראשון שהרה והגה והוציא לפועל את הרעיון של עתון יומי בעברית — נפלה איפוא בחלקו של קאנטור. קאנטור ידע שבהוציאו לאור עתון יומי, שבו ידובר על הצרכים הפשוטים והחילוניים של העם והעולם בלשון עברית טבעית, צחה וקלה, הריהו סולל את הדרך לנירנא ליסטיקה העברית, מוציא אותה מן הקורש אל החול ומסייע לטיהור האוירה הבטלנית, שנוצרה ע"י מאמריהם הארוכים, התפלים והמפולפלים של „המליץ“ ו„הצפירה“. הוא תפס והשיג, שע"י העתון היומי יוכח הקורא העברי, שהלשון העברית לא מתה ושהיא יכולה לשמש כלי־שרת לחיים הממשיים, היום־יומיים, ובדרך זו יוצר קהל קוראים קבוע. ע"כ לא שם לב לאזהרותיהם המתמידות של סופרים וחצי־סופרים, שמילאו שחוק פיהם על מעשהו המשונה והיו שואלים ותמהים: מאין ייקצא חומר בכדי למלא גליון של מכ"ע (המלה „עתון“ טרם נוצרה) מדי יום ביומו? כיצד ייתכן לכתוב בלשונם של ישעיהו וירמיהו על ענייני חול? ולמה לו בכלל ליהודי עתון מדי יום ביומו? כל האזהרות ודברי־התגלוג לא הביאו רפיון ברוחו ולא הזיזו אותו מהחלטתו להוציא לפועל את אשר גמר בדעתו לעשות. רק שאלה אחת הטדידה את מנוחתו: מאין יקח עוזרים הגונים ומסורים? בפטרבורג גופא לא מצא אלא אחד — בוקי בן יגלי. ואף הוא טרוד היה ביותר בעבודתו הרפואית, ומלבד זאת לא ניסה עד אז את כוחו בכתיבת מאמרים בעברית. ברם, גם שאלה זו נפתרה. פרישמאן נענה לבקשתו לבוא לפטרבורג ולשתף עמו פעולה. פרישמאן כתב אחר־כך: „את היום ההוא, — שבו קיבלתי הזמנה מאת קאנטור לבוא לפטרבורג ולעבוד ב„היום“ — לא אשכח לנצח. ב־רגע אחד הבינתי, כי זה הוא אשר בקשתי וכי מן היום ההוא מתחילה התקופה החדשה“²⁹. על קאנטור ופרישמאן נלוו בוקי בן יגלי, הרוח החיה בייסודו של „היום“, א. א. רונפלד בעל „גן שעשועים“, ש. ז. לוריא, סופר צעיר מווילנה בשם זלוטקוביץ, י. א. טרויש ועוד, ובכוחות משותפים ניגשו לעבודה מתוך בטחון ואמונה בצדקת מפעלם, בחשיבותו ובתועלתיותו. מתוך פתח־הדבר לגליון הראשון של „היום“, הכתוב במתינות ובהגיון, בסיגנון קצוב ובלשון קלה ופשוטה, כדרכו של קאנטור שבכלל שגא את המלים הרמות והמפוצצות, אנו למדים שהוא וחבר עובדיו ידעו להעריך יפה את העבודה שהעמיסו על שכמם, הכירו באחריות הגדולה הרובצת עליהם וצפו מראש את הקשיים והמכשולים, העתידיים להתגלות בדרכם בהשגת החומר וברכישת לבו של הקורא. בפתח־הדבר, הכתוב בנעימה פשרנית וללא עמדה ברורה כלפי השאלה הגדולה של האומה כולה, השאלה הלאומית, גולל קאנטור את מטרת עתונו והיא: ללכד את שורות העם, לאחד את הלבבות ולקרב אחים רחוקים ונדחים, ומדרך זו לא סר עתונו למעשה במשך כל ימי קיומו. רוב גליונות „היום“ התומים בחותם אותה הקריאה הפאטיטית, שאנו מוצאים בפתח־הדבר של הגליון הראשון: „שלובי זרוע נלך על דרך אהבת עמנו — אהבת אמת שאינה תלויה בדבר, על דרך ההשכלה — היא השכלת אמת שמאידה ואינה מסמאה, שמחמת ואינה שורפת, נלחם בעד זכויותינו

²⁹ ר. פרישמאן, כל כתביו, כרך שביעי, עמ' פ"ה.

ומשפטינו — מלחמת הרוח, מלחמת העט עם העט והלב עם הלב, ובמקום שהשלוש שורה, שם תשדה גם ברכה בכל מעשי ידינו³⁰.

„כל המחנה נודעו, כל הספרות קבלה בתנועת־יד אחת צורה אחרת“. במלים אלו מתאר פרישמאן את המאורע. ואמנם הגליונות הראשונים של „היום“ עוררו עניין רב והתלהבות גדולה בקרב ציבור הקוראים. במשך חודש ימים נרכשו 2400 חותמים ועתידו של העתון עורר תקוות טובות בלב עורכיו וסופריו. אך לא כן נתקבל ע"י ציבור הסופרים. הללו הירבו ללגלג עליו והצביעו על הרעה הגדולה שעולל לעמו ולשונו בהביאו חדשות מוזרות, משונות ורחוקות מרוח ישראל כגון אלו על שחקנית שנתקבלה בתשואות ע"י קהל הצופים בתיאטרון ועל מרוץ סוסים, שבו זכה סוס פלוני בסכום כסף גדול... רק עתון עברי אחד בלבד הוא — „הצבי“ של אליעזר בן־יהודה — בירך ברכת „שהחיינו“ על הפרי החדש הזה „אשד כחידישו כן חשיבותו“. במאמר מפורט בשם „היום“, שהשתדע עליפני שני גליונות³¹ הירבה אמנם בן־יהודה להתוכח עם קאנטור, אבל יחד עם זה עורר אותו ואת חבר עוזריו והדגיש את המאורע המיוחד במינו שבהופעת עתון יומי בעברית. כל שאר העיתונים העבריים עברו בתיקה על הופעתו של „היום“ וכמה סופרים אף התייחסו אליו בחוסר אמן, בלעג תפל וניבאו שלא יוציא את שנתו³².

ואולם לאט לאט נתבדו כל החששות. קאנטור וחבר עובדיו הוכיחו בפועל שאפשר ואפשר להוציא עתון יומי עברי, מותאם לרוח אירופה ונאמן למסורת העברית, נקי מפלפולי סרק וחקירות נבובות ומחוסרות טעם ואעפ"י כן מלא עניין ותוכן בשביל הקורא העברי. אחת ממטרותיהם העיקריות היתה — להרחיב את גבול המושגים הידיעות של הקורא העברי, לתת את העולם הגדול בלבו, להראות לו את החיים בכל צבעיהם, חליפותיהם ותמורותיהם ולהוכיח לו כי הרבה דעות, מושגים, שאלות ופתרונים מצויים בעולם שלא ידע הוא ואבותיו ושחובה עליו לדעתם.

בוודאי, גם „היום“ לא עמד בשלימות על דרישותיו וצרכיו של הקורא העברי בימים ההם, כי מה הבין הלה בחכמת הניתוח שלימדו בוקי בן יגלי במאמריו המדעיים־פופולאריים „רמ"ח אברים“? הרבה ממה שנתפרסם בו, ובעיקר המכתבים הארוכים והמשעממים מערי המדינה, אינם כמובן לפי טעמנו כיום. אעפ"י כן היה בשעתו עתון בעל רמה אירופית, בעל מבט מקיף ודעה חפשית והצטיין בלשון עברית נוחה ונקיה. סופרי „היום“, ופרישמאן וקאנטור בראשם, ביקשו לעקור את הבטלנות שדבקה בדור הכותבים והקוראים כאחת, התאמצו לטהר ולשפר את טעמו והניפו ידם על „המאמרי־טיקה“ השדופה, הפטפטנית והנבובה, הנטולה רוח חיים והרגשה אמיתית ושעיקר מקורה היה העט ולא הלב. „אדם כותב בשביל עתון יומי ויש לו עסק עם חיי־השעה ועם חיי־הרגע ועם החיים בכלל, שוב אין לו אפשרות לכתוב מליצות ולחיות באויר ולחלום פסוקים, אלא עומד הוא על־גבי הקרקע וחי ממש וכותב ממש“³³. כך הבין פרישמאן את תפקידם ויעורם של „היום“ וסופריו. ואמנם הללו עשו הרבה כדי לנטוע את הטעם הטוב ורוח החן היופי בלבו של אותו טיפוס של „הקורא בין המרחץ והדגים הממולאים“, כפי שהיטיב קאנטור להגדירו בהקדמתו לכתבי פרישמאן, תרנ"ט. לא קלה היתה המלאכה, רובם ככולם עבדו עבודה קשה מתוך נאמנות, מסירות ואהבה. „בבתי־רידקציות שונים כבר עמלתי בחיי, מספר פרישמאן, ואולם את ימי „היום“ לא אוכל לשכוח — — — רידקציה נעימה יותר מזו לא ידעתי מעולם. הגליון היה „נעשה“ מתוך הבה. רק אדם כיהודה ליב קאנטור הבין את הסוד הזה ואיך גליון של עתון יומי נעשה“³⁴.

קאנטור שאף לשכלל ולשפר יותר ויותר את עתונו ולמשוך אליו סופרים בעלי־שם. מה רבתה שמחתו משעלה בידו לקבל ממגדלי מוכר ספרים את סיפורו „בסתר רעם“, הסיפור הראשון בסגנונו המדרשי שכתב לאחר שתיקה ממושכת³⁵, וכמה היטיב לטפח יחסי ידידות עם עוזריו הקבועים ולשמור על כבודם. בכלל חונן בסגולה מיוחדת „לגלות“ סופרים ולהכיר כשרונות, ומשגילה אותם ידע לקרבם, לטפחם ולשמור עליהם יפה³⁶.

³⁰ הצבי, שנה שניה, גליונות כ"ג—כ"ד לשנת תרמ"ו, עמ' צ"א—צ"ב, צ"ד—צ"ה.

³¹ עיין: ו. 5. קאנטור, לפני המש ועשרים שנה, הר הזמן, מ"ו בשבט תרע"א 31.1.1911, ג' 20.

³² ר. פרישמאן, כל כתביו, כרך שביעי, עמ' מ"ב.

³³ ט"ב, שם, עמ' מ"ה—מ"ט.

³⁴ תהילתו ב„היום“ שנה ראשונה (1886), מגליון 41 ואילך וכולו נתפרסם ב„בוֹרעמי“.

³⁵ עיין: מאמרו של בוקי בן יגלי ב„העבר“, כרך ב', עמ' 80, 84; טררכי בן הלל הכהן, מערב

ער ערב, ה"א, עמ' 136; וכן גם: ש. 5. ציטדאן, רדיו ליטרארישע רורות, רויטער באנד, ז' 45—52.

„עיקר החדוש של „היום“, כותב פ. לחובר, היה בפיליטון. קאנטור העריך תיכף את חשיבותה של השיחה הקלה בעתון יומי, הנקרא בחטיפה, והעלה תיכף את המקצוע הזה למדרגה גבוהה“³⁶. ואמנם מלבד עבודתו האחראית כעורך וככותב קבוע של המאמרים הראשיים, פירסם קאנטור ב„היום“ פיליטונים שבהלקם היו שיחות חולין של תלמיד-חכם, מלאות הגיון והומור בריא, כתובים במתינות ובשיקול דעת, בלשון קלה ומושכת את הלב, ובהלקם — מאמרים ענייניים בשאלות מדיניות, השכלה, חינוך וכי' חדורות אהבה ודאגה לעתידו של העם וחרדה עמוקה לגורלה של הלשון הלאומית. חרדה גדולה זו לגורלה של הלשון העברית היא שעוררה אותו להעמיס על עצמו עול נוסף ולייסד בשנתו השניה של „היום“ ירחון עברי בשם „בן-עמי“, שנתקיים מינואר עד מאי 1887 ויצאו ממנו 4 חוברות בלבד. בירחון זה ביקש קאנטור להגיש לקורא העברי את אשר נבצר ממנו לתת לו בעתון יומי: ענייני תורה, מדע וספרות. ואולם עיקר מטרתו היתה לחבב עליו את הלשון העברית; והלא אלה הם דבריו „אל הקוראים“, בפתח החוברת הראשונה — חוברת ינואר — של „בן-עמי“: „היו אשר תהיו, אחינו: יראים וחרדים, משכילים, דורשי חכמה, אוהבי חופש ודרור, הולכים קדימה, אך תהינא שפתנו היקרה חביבה עליכם, כי היא חיינו ואורך ימינו“.

אך בינתיים הורע מצבו של „היום“ ומספר חותמיו פחת, מאחר שקפצה עליו רוגזם של „המליץ“ ו„הצפירה“, שהפכו אף הם ליומנים, למרות התנגדותם הנמרצת של חו"ס ויל"ג. יל"ג שעוד עם הופעתו של „היום“ תמה על „אוולתו“ של קאנטור ולא הבין מה יגיד לקוראיו מדי יום ביומו ומאין יקח חומר למלא את עמודי עתונו³⁷ — לא סלח לאר"ז, שהפך את „המליץ“ לעתון יומי והטיל עליו עבודה כפולה ומכופלת. באגרתו אל הוק"ן מער"ה תרמ"ו כותב יל"ג: „ארור היום אשר בו נסכל הצ"ב לעשות את המליץ למ"ע יומי, דבר מר אשר לא עלה על לבי גם בהקיצו גם בחלומי“³⁸. ואולם, אם כי יל"ג חש את עצמו כעורך אנוס של עתון יומי, הוכרח לדאוג לקיומו וללהום למען המשכו.

התחילה איפוא התחרות קשה בין „היום“ מצד אחד ו„המליץ“ ו„הצפירה“ מצד שני, שהיתה מלווה האשמות מגונות וחשדות מכוערים. קאנטור האשים את עורכי „המליץ“ ו„הצפירה“ במעשי תועבה שהם עושים כדי לנבל את שם עתונו. באגרתו אל י. א. טרויוש מיום 23 לדצמבר 1886 הוא מתאונן כי המתחרים בו „שלחו מכתבי פלסתר לכל ערי המדינה להודיע כי „היום“ מכר את עצמו לאיש אשר כבר עזב את היהדות, למען היות לאבן נגף לחובבי-ציון“³⁹. מאידך האשים אר"ז את קאנטור במלשינות ובגניבת דעת, שכאילו העליל על „המליץ“ בפני הרשות שהוא „מתנגד לשיטת הממשלה ומתעה את היהודים לבגוד במלכות“ וע"כ יש לסגרו⁴⁰. ויל"ג מצדו האשים אף הוא את קאנטור ש„העיר את רוחה (של הצנזורה) על „חובבי ציון“ וישוב א"י“⁴¹. ועד לידי כך הגיעו הדברים ששני העתונים „המליץ“ ו„היום“ הוכרחו להוציא הוספות מיוחדות כדי לגולל את טענותיהם ולהסביר בהרחבה יתירה לקהל הקוראים את העניינים השנויים במחלוקת⁴².

התחרות זו על כל תכסיסה הנפסדים ערערה בהרבה את יסודותיו של „היום“, הרך הנולד, הרחיקה מעליו המוני קוראים, שקיבלוהו תחילה בהתלהבות, וגרמה לידי כך ששני הידידים המושבעים יל"ג וקאנטור הפכו שונאים. בשירו של יל"ג המוקדש לקאנטור אנו קוראים: „בתבלי על האבנים בכרעי ללדת / אתה הרופא היית לי המילדת; / עתה הילד הילד על ברפיך / הנהו נצב עמך, לך הבאתיהו; / ימצא נא חן ושכל טוב בעיניך / השתעשע בו והאזוב את אביהו“. ואולם בהערה

³⁶ פ. לחובר, ראשונים ואחרונים, ס"א, עמ' 131.

³⁷ אגרות יל"ג, כרך שני, עמ' 154.

³⁸ שם, שם, עמ' 195—196 ועיין גם: עמ' 179, 193—194.

³⁹ האגרת שמורה במחלקת האוטונרפים והפורטרטים של ד"ר אברהם שרון, ליר ביה"ס הפורים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים, ונדפסה במוסד „דבר“ מיום ה' באדר תרצ"ו.

⁴⁰ כתבים לתולדות חיבת-ציון וישוב ארץ-ישראל ערוכים ע"י א. ררויאנוב, כרך שני, עמ' 448

וגם: עמ' 450—451. ועיין גם המבוא של מ. אוננרפלד ל„אגרות עורכים“, „מאנים“, חוברת ב', כרך י"ט, השוון תש"ה, עמ' 100—102 ואגרתו של אר"ז, שם, חוברת ג', עמ' 163—164.

⁴¹ אגרות יל"ג, כרך שני, עמ' 253.

⁴² עיין, למשל, תשובתו של קאנטור, „למו"ף עורך דיון“, הוספה ל„היום“, גליון 72 לשנת 1887.

לשיר זה משנת תרמ"ה אומר יל"ג: הפלתי זאת בעונותי הרבים לא נתקבלה ואהבת האיש הזה אלי לא ארכה ער „היום“: מה היום הולך ואינו חוזר כך היא הלכה ואיננה חוזרת”⁴³. אין ספק שההתחרות היתה בעוכריו של „היום“, אעפ"י כן תמהו הדבר מדוע פסק לצאת לאחר קיום של משהו למעלה משנתיים בלבד בשעה ש„המליץ“ ו„הצפירה“ המשיכו להתקיים כיומנים כמה וכמה שנים אחריו? והרי אין ספק שבהשוואה אל העתונים הללו שלא נהגו זהירות יתירה בלשון, לא הקפידו על נאמנותן של הידיעות שהביאו ולא פעם נכשלו בפירסום חדשות קלוטות מן האויר ומאמרים שלא היו אלא פטוטי מלים וגבוב של דברים נלעגים, — היה „היום“ תרבותי, אנושי ואירופי יותר, מתקדם ונקי יותר. הלא אפילו סוקולוב, כשביקש להודיע לקוראי „הצפירה“, שפרצה שדיפה בעיר פלוגיט, כתב: „מכל האסונות הנוגעות בכף ירך יעקב יסע ראשונה דגל מחנה השרפות“!...

ב„המליץ“ — והוא סו"ס היה מתחרו העיקרי של „היום“, מאחר ששניהם יצאו לאור בעיר אחת — התרכזו אמנם כמה וכמה סופרים בעלי שם: ליליינבלום, יהל"ל, זאב קפלן ובראשם יל"ג. ואולם הלא גם ל„היום“ לא חסרו סופרים מעולים ועובדים חרוצים ומסורים בלב ונפש: קאנטור בעצמו, בוקי בן יגלי, הסופר בכל רמ"ח אבריו שיחד עם קאנטור הקדיש לעתון מיטב כוחו והתלהבותו, סייע לו בעריכה בשקידה ובחיבה וגם דאג לקיומו ולביסוסו החמרי; דוד פרישמאן, שהפיל כבר אז חתימו על ספרים ועורכים וותיקים וצעירים, שתרם לעתון את פליטוניו השנונים והמלוטשים „אותיות פורחות“ ו„מכתבים על דבר הספרות“, שבהם זעק זעקה מדה ונוקבת על העוובה והבטלנות שבספרות ובחיים, השקיע בעתון הרבה מטעמו האירופי המעודן; א. רוזנפלד בעל „גן שעשועים“, עובד חרוץ ונאמן, איש הסגנון המדויק והקפדני, מנדלי מוכר ספרים; י. א. טריווש; י. י. ויסברג, ישראל בנימין לבנר; י. י. סירקיס ועוד. לעומת „המליץ“, שבו השתרע אר"ו במאמריו הארטיים והמפולפלים, ב„הערות המול"ל" שלו המלאות מליצות ושבריי פסוקים, בחקירותיו התפלות שקשר לכל מאמר ובידיעותיו המרעישות והמפתיעות על שיחותיו עם מיניסטרטים ושרי מעלה, — נראה „היום“ כמשהו חדש וסהור באמת. מאמריו השקולים המתונים של קאנטור, פליטוניו הנועזים והעוקצניים של פרישמאן ומאמריו המלאים דברי תורה וחכמה של בוקי בן יגלי שיוו לעתון אופי רציני ועוררו יחס של כבוד אליו. ואעפ"י כן לא היה בכוחו של „היום“ להחזיק מעמד; נראה כי שלוש סיבות עיקריות, נוסף על זו של ההתחרות, גרמו לכך:

א. מתינתו המופרזת ויחסו האדיש לשאלה הלאומית. „היום“, שנולך בשעת הרת עולם ליהדות הרוסית, זמן קצר לאחר שנרגעו הרוחות לרגל הסערה שקמה בעתונות העברית מסביב לשאלה הלוהטת „אמריקה או ארץ-ישראל“, שצפה ועלתה על הפרק בעקבות הזעזועים הקשים שמונו לה ליהדות זו ב„ימי הרעם“ של שנות השמונים — היה ביסודו עתון מתון; „היום“ שנוצר ונתקיים בשעה שהשאלה הלאומית ניסרה בחלל האויר ועודרה ויכוחים ממושכים, נשאר אעפ"י כן אדיש לגמרי לגבי שאלת-חיים זו. קאנטור ובני-לווייתו לא תפסו ולא השיגו שאין להפריד בין אותם שלושת החיובים הגדולים, שעליהם מושתת הרעיון הלאומי ושהם הם ציפור נפשה של היהדות כולה; עם, לשון וארץ. באהבתם הכנה והמסורה לעם וללשון הלאומית אין להטיל ספק, אבל בתחיתתה של האומה במולדתה ההיסטורית פיקפקו, או יותר נכון, לא נקטו כלפי זו עמדה ברורה, דבר שפרש עליהם צל כבד וחשך רציני מאד עד כי ראו בהם שונאי-ציון ממש. על כן יובן יחסם השלילי אל „היום“ מצדם של לאומיים ישרי לב וגלויי-עניינים מטיפוסו של מ. ל. ליליינבלום. ליליינבלום כינה את „היום“, בשם „מכתב-עתי רוסי בשפת עבר“, האשים אותו בעמדה אדישה לחיי ישראל בכלל ובאיבה גלויה לחובבי ציון בפרט, שרק מתוך פחד שלא לאבד את חותמיו הריחו מתהפך בתהבולותיו ואינו מביע את שנאתו באופן גלוי, ולמעשה „הוא נושך בשניו ונושק בשפתיו“⁴⁴. ליליינבלום נלחם בחריפות ובעוז רוח נגד הסילופים בידיעות על הנעשה בא"י שנתפרסמו ב„היום“ ונגד דרכי-הפולמוס הנפסדים שלו⁴⁵. ולעומת זה לא יכלו פרישמאן וקאנטור לסלוח ליל"ג, שנעשה עורך של עתון לאומי ומפרסם בו מאמרים שבחם של הלאומיים.

⁴³ כל שירי יל"ג, הוצאת „רביר“, ת"א, ספר חמישי, עמ' פ"ז. ועיינו גם הערות מלאכי, אגרות סופרים, עמ' נ"ו.

⁴⁴ מ. ל. ליליינבלום, שכר תוכחה, הפליץ כ"א מדחשוו, תרמ"ה — כל כתבי, כרך דביעי, תרע"ג.

עמ' 138—143.

⁴⁵ עיינו: „הפליץ“, שנה כ"ח (1888), נ"ו—נ"ז, דף 757—758; שם, שנה כ"ז (1887), נ"ו—נ"ז.

אף שזמן קצר לפני כן כתב נגדם במרירות ובקצף, התלוצץ עליהם וכינה אותם בשם „קוזקים עבריים“...⁴⁶

ע"כ תובן החרדה שתקפה את מחנה הלאומיים נוכח הסכנה ש„המליץ“ ייפסק וחותמיו יקבלו תמורתו את „היום“, אף שכמה מנכבדי המשכילים שבמטרופולין תמכו בדעה זו. בהפסקתו של „המליץ“ ראו הלאומיים אסון ממש והם קראו חמס. באגרתו של אברהם יעקב סלוצקי אל ליליינבלום מיום 5 בינואר 1888 (זמן קצר לפני הפסקתו של „היום“), אנו קוראים: „מאד מאד ידאב לבי בקרבי כי מה"ע כהמליץ לא יוכל להתקיים וימות מיתה חטופה בעוד כוחו עמו, ועוד ביותר יצר לי כי אם חלילה יחדל המליץ לראות אוד אז ירימו ראשם קאנטאר ובני סיעתו ואז לא ימצא מעמד גם רעיון הישוב, כי מעט מעט יתפזרו השבלים הבודדות ותתפרד החבילה“⁴⁷. הלאומיים לא זו בלבד שראו בקאנטור מתנגד חריף לרעיון הישוב, אלא גם האשימוהו בהוצאת לעז על העוסקים בכספי התרומות כדי להסיר ע"י כך את לב העם מחיבת ציון⁴⁸. ואף שהגלו הפריזו בהאשמותיהם, וכלפי קאנטור הישר באדם בייחוד, היה בכ"ז משהו מן האמת בחשדותיהם. והלא דברי קאנטור עצמו יעידו על כך: „אנכי לא הייתי מעודי מן המתנגדים לדבר הישוב; אדרבה הרביתי לדבר עליו טובות. ואולם מודה אני לפני כל הקוראים כי דבים ממעשי המתעסקים בענין הזה לא ישרו בעיני“⁴⁹. שאלת הלאומיות היא שעמדה לו לקאנטור ולעתונו כאבן נגף. „המליץ“ ובעיקר „הצפירה“ קשרו עליו מלחמה קשה והוקיעו אותו כמכ"ע אנטי-לאומי, המתהדר באירופיות שבו בלבד. קאנטור לא טמן אמנם ידו בצלחת והשיב למחרפו דברים כדרבונות, ואולם גם בתשובותיו לא גילה את עמדתו הגלויה ברבר השאלה הלאומית, אף שהירבה להדגיש את רגשי אהבתו ומסירותו לעמו. במאמרו „להשיב חורפינו דבר“, שהשתרע על-פני חמשה גליונות של „היום“⁵⁰, והוא תשובה להתנפלותו הקשה של א. ש. פרידברג שנתפרסמה ב„הצפירה“, אנו קוראים בין השאר: „עוד שבע ביום ימכרו חלאומיים את עמם בעד נזיד עדשים בטרם יחטא „היום“ לעמו מחסרון אהבה! — — — אנתנו חלק העם הזה, בשר מבשרו, עצם מעצמו, ומה היא השאלה הזאת אם אהבים אנתנו אותו?“⁵¹. בוודאי, נאמנים עלינו רגשי אהבתו לעמו ושאיפתו העזה והמתמדת להיטיב את מצבו הכלכלי והתרבותי, אלא שהשקפתו על פתרונה של שאלה זו היתה מוטעית מעיקרה, מאחר שתלה תקוות גדולות ומופרזות בחסדי העמים שבתוכם ישב העם ואילו באפשרות-התגשמותו של הרעיון הלאומי לא נתן אמון מלא; את מהותו, ערכו ושגבו של רעיון זה לא תפס. ע"כ היה „היום“ מלא וגדוש מאמרים ופיליטונים חריפים בשאלות המדינות השונות, בענייני החינוך, הלשון והספרות ומאמרים פופולאריים עשירי-עניין ותוכן, ורק השאלה הלאומית נעוזה בקרן זוית. עמדת „היום“ לשאיפתה של האומה לחיות חיי לאום חפשיים ועצמאיים במולדתה ההיסטורית — נשארה בעתון פרשה סתומה לגמרי. קאנטור דבק בקו, שהתווה לעצמו בפתח-דבר של הגליון הראשון, שעתונו לא יטה אל אחד הקצוות אלא יעמוד על המשמר ויחווה את דעתו בלא משוא פנים, במתינות, ביישוב הדעת ובכבוד. הוא אהב את שביל הזהב; ככתביתו בנחת, כמי השלוח ההולכים לאט, בלא חידושים

⁴⁶ פרישמן פירסם ב„היום“ בחתימת „איפסילון“ שלושה פיליטונים חריפים נגד י"ג: „סמכרות-המלחמה“, „אהר“ בהצ'ר-טוסה, ו„מחצ'ר-טוסה ועד הנה“. מאמרים אלה עוררו את חמתם של ברנפלד („רוך שופט את שופטיו“, הצפירה, שנה ט"ו, 1888, גליון 8) ושל ר"ר יצחק קאמינר („מחאה גלויה“ — בשם רוב משכילי קיוב — שם, שם, גליון 21), שנינו לא רק את פרישמן אלא גם את קאנטור על שנתן לנער „לירות אבן“ במשורר רגול כי"ג. קאנטור ראה חובה לעצמו להתנצל בפני הקוראים והסופרים, אב"י יחד עם זה ציין בצער שי"ג, הוא הראשון שהניח את שוט הבקורת ושפר קיתונות של בוז ולעג על „היום“: „הסיר ממני לזות שפתים“, „היום“, שנה ג' (1888), גליונות 23—24. כתבים לתולדות חיבת ציון וישוב ארץ-ישראל, כרך שני, עמ' 452. ועיין גם ש. 5. ציטרון, רשימות לתולדות העתונות העברית, „העולם“, גליונות 16, 18 לשנת 1914.

⁴⁸ עיין: כתבים לתולדות חיבת ציון וישוב ארץ-ישראל, כרך שני, עמ' 106—105; 448—447. ועיין גם תשובתו החריפה של הרב שמואל מוהליבר לפרופיסור בקסט ור"ר קאנטור ברבר הרעיון של חיבת-ציון: ספר מאה שנה שסודר ונערך בירי י. טריוסק וא. שטינסון, ת"א תרצ"ח, עמ' 375.

⁴⁹ „הסיר ממני לזות שפתים“, „היום“, שנה שלישית, 1888, גליון 23. ועיין: גם: „אגרות כופרים“, עמ' נ"ה—נ"ו.

⁵⁰ גליונות 182, 185, 189, 190, 191 לשנת 1886.

⁵¹ גליון 185.

ואפתעות, כך היה גם עתונו. "חותם תכניתו, מעיר סוקולוב, היה — ההוגן. אורו היה שקט, לפעמים כהה קצת, לעולם בלי התלהבות, אבל צנוע כנר-תמיד"⁵². ואת חותמו הטביע על "היום" — נקי וטהור, רחוק מסיבוכים ופולמוסים, מהוץ לכל המולה ורעש. ואולם דווקא הזירות יתירה זו היתה בעוכריו והפכה את העתון לחדגוני, הנוט, סגור ומסוגר בפני כל רוח בלתי מצוייה ובלתי אהוד על ציבור הקוראים. חיי ישראל בכל התפוצות היו בימים ההם מלחמת תנופה אחת נועזה וחריפה בשאלות דת וחינוך, לאומיות ולשון — והקורא העברי, עם כל תמימותו, נשאר איש לעתון שביקש להיות טהור ורחוק מכל אותן השאלות הבורעות והמטרידות⁵³. הלאומיים פרשו, איפוא, מן "היום", נלחמו בו ורדפוהו בגלל עמדתו הסתומה, והלגלגנית לעתים, לשאלה הלאומית, והאחרים — בגלל מתינותו ופשרנותו וחוסר האפתעה שבו, בגלל הרוח הקרה חסרת הפאתוס וההתלהבות שנשבה מעל עמודיו.

מתינותו המופרזת ויחסו האדיש של "היום" לשאלה הלאומית שימשו עילה ראשית ועיקרית לחוסר תפוצתו, להתמוטטותו האטית ולהפסקתו המוחלטת. ועליה נוספו עוד שתי עילות: (ב') חוסר ביטחונו הכלכלי (וג') מקום הופעתו. קאנטור לא ביסס את "היום" מבחינה כלכלית. הוא טעה טעות מרה בהנחה, שבדמי החותמים בלבד יוכל העתון להחזיק מעמד, ואולם באה המציאות וטפחה על פניו, מתוך אגרתו אל י. א. טריווש מיום 23 בדצמבר 1886, כלומר בשנה הראשונה להופעתו של "היום"⁵⁴, אנו למדים, שעם ייסודו של העתון היו לו אלפיים וארבע מאות חותמים ובטרם חלפה שנה כבר נשארו לו אלף ושש מאות בלבד, "כי אהבים אחינו בני-ישראל לראות ולנסות את כל מה"ע, כאשר יתאבו ד"מ לנסות את כל הרופאים". כבר סמוך להופעתו היה איפוא מצבו של "היום" בלתי איתן, אעפ"י כן השתדל קאנטור לשלם שכר-סופרים ביד רחבה ובידיקנות, "כי לא אנכי האיש המשתמש בעבודת אחרים הנם" כותב הוא אל מבש"ן, באגרתו מיום 22 בספטמבר 1887⁵⁵. ושכר-סופרים בימים ההם לא היה דבר של מה בכך, עד היכן הגיעו הדברים אפשר ללמוד מאגרתו של זאב שור ל. י. ווייסברג מיום 11 במארץ 1886, שבה הוא מתאר את השמחה הגדולה שקפצה עליו ועל בני ביתו, שלא האמינו למראה עיניהם, ביום שהגיע לידו מכתבו של קאנטור בצירוף שכר-סופרים בעד השתתפותו בשמונה גליונות של "היום". ומרוב התרגשות הוא מכריז: "הנשמע כזאת מיום היות ישראל לגוי כהגויים האחרים במ"ע?"⁵⁶. ואולם, עם כל רצונו הטוב לא הצליח קאנטור להחזיק מעמד; ובאגרתו מיום 16 באוגוסט 1887, כבר מתאונן אותו שור על האיש הישר קאנטור, שאינו מסלק את שכרו המגיע לו⁵⁷.

בהיות מצבו של "היום" דחוק מאוד הציע פרישמאן לשלום-עליכם לקנות מידי קאנטור את העתון ולהעמידו על בסיס איתן, אך ש"ע לא שם לב להצעה זו⁵⁸. ובשנת הופעתו השלישית כבר היה מצבו של "היום" בכל רע. זמן קצר לפני הפסקתו אנו קוראים באגרתו של פרישמאן ל. י. ווייסברג, מיום 9 בפברואר 1888: "בכלל עליך לדעת, ידידי, כי קאנטאר זה שאני עובד את עבודתי למענו, איננו איש כסף, והוא, לדאבון לבי, אין ידו משגת לשלם לעוזריו את המגיע להם אף מימי קדם"⁵⁹. "היום" ערער לגמרי את מצבו הכלכלי של קאנטור והשקיע אותו בחובות עצומים, שהיו למעלה מכוחו. ושמעתי מפי ש"י עגנון: סה לו פעם לקאנטור ההזון הנודע רוזובסקי: שנינו מוצאים לחמנו בשבת — אני כחזן ואתה כעורך, שאין עתונו יוצא לאור ביום זה... ואף מקום הופעתו של "היום" היה בעוכריו. בפטרבורג, — עיר הגזירות, הרדיפות והשעבוד של הימים ההם — מן הנמנע היה להתמיד בהוצאת עתון יומי עברי הגון בעל רמה אירופית. "אין פלא, כותב סוקולוב, שלא נתקיים שנים רבות, אלא פלא הוא, שנתקיים אפילו במשך כמעט שנתיים"...

⁵² "הארץ", סיום כ"ו אדר תרצ"ו.

⁵³ ברברו על אפיו של "היום" הוזר סוקולוב על הפלים ששמע מפי נכרת רוסית אחת בעיירה נאה ונקייה בשווייץ: "טאק צ'יסטו טשטו סקוטשנא" (כל כך נקי עד כדי ששמום). "הארץ", מיום ר' בניסן תרצ"ו.

⁵⁴ עיין למעלה הערה 30.

⁵⁵ אף אגרת זו שמורה באוסף של ד"ר אברהם שרון.

⁵⁶ אגרות סופרים, עמ' צ"ב.

⁵⁷ שם, עמ' צ"ה.

⁵⁸ אגרות דור פרישמאן, ניוירוק תרפ"ז, עמ' קי"ח.

⁵⁹ שם, עמ' פ"ב.

הסיבות הנ"ל גרמו לכך ש"היום" הפסיק את קיומו בשקט ואין רואים כמעט, בכ"ט באדר תרמ"ט (29 בפברואר — 12 במארץ 1888)⁶⁰, למגינת לבם של עורכיו, יוזמיו ומשתתפיו הקבועים ולשמחתו של ציבור הלאומיים, שראו במפלתו אצבע אלוהים. ת"ל באבוד רשעים רנה, כתב מ. ל. ליליינבלום בכ"ט בניסן תרמ"ח ליולא ריבלין, והיום נפל למשואות, וחושך כסהו ולא יוסיף לצאת עוד. כן יאבדו⁶¹. ב"ברכת פרידה" זו ליווה את "היום" לעולמו אחד מאבות התנועה הלאומית ומדברי הדור. ולא נתקררה דעתו של ליליינבלום עד שעוד בשנת תרנ"ד, כלומר כשש שנים לאחר שחדל "היום" לצאת, הוסיף ללגלג על אותו "סופר-סחר" מפרטבורג ועל המצאתו המגוחכת, שהיתה כקיקיון וחלפה כיום אתמול ללא שוב⁶². עד כדי כך לא היו אף המעולים שבבני-התקופה מסוגלים להבחין את החידוש, שהביא עמו "היום" ואת הערכים החיוניים שלמענם נאבק ונתלבט קשה, למרות הטעות המרה שטעו עורכיו הנועזים, ברוכי-הכשרון והדורי האהבה ללשון העברית. ואולם לא כן הוערך מפעלו של קאנטור עוד בחייו, בשנת 1911, במלאת חצי יובל שנים להופעת הגיליון הראשון של "היום". בעתונות העברית בחו"ל נתפרסמו מאמרי הערכה חמים על העתון ועורכו ובתוכם גם מאת ידידו וחברו לעריכה דוד פרישמאן — מאמר מלא חיבה והערצה ל"אותו האיש אשר יצר את היצירה היותר גדולה שבספרותנו המודרנית"⁶³. ובשנת 1936, כשהעתונות העברית הימית בא"י חגגה את חג היובל-השלם של "היום", נתפרסמה ב"הארץ" מסה מקיפה ונלהבת על "אישי ה"היום" מאת סופר ועיתונאי ותיק — שבשעתו הירבה ללגלג על מעשה-הילדים של קאנטור וחבריו, ראה ב"היום" דבר של מותרות וניבא לו קץ מהיר — נחום סוקולוב.

אילו זכה קאנטור להוג את חג היובל-השלם של עתונו על אדמת א"י היה בוודאי מודה, שאותו חטא כבד שחטאו כמה ממיטב אישי התנועה הלאומית כלפי "היום" שלו חטא גם הוא כלפיהם, בפפקוקיו ובהיסוסיו לגבי אפשרות-התגשמותו של הרעיון הלאומי; שלולא העלה אותו רעיון עור ועצמות היה גם מפעלו הכביר נשאר בבחינת אבק פורח באויר, חסר כל ערך מהותי-ממשי, לאמיתו-היסטורי.

ואלילנו להעלים: לולא מפעלו המיוחד במינו לא היה רישומו בספרות העברית ניכר ביותר. על אף שקדנותו, הריציותו ועושר רוחו עד כדי הוצאת כוחות לבטלה, היה ביחסו לכמה וכמה שאלות חיים בוערות וחיוניות שלנו מיסוד נפשו של אב חורג... קאנטור איש התבונה הצרופה והדעה הצלולה אהב לברוק ולבחון עניינים ומעשים מנקודת ראות ההגיון הקר והיבש, ע"כ לא הרעידה את נשמתו אותה תנועה כבירה, שבעיני פקחים שכמותו היתה, נון'סנס' מוחלט.

מה רב ההבדל בין קאנטור עורך העתון היומי הראשון בעברית לבין ז'ורנאליסטן ועורך מסוגו של דוד גורדון, עורכו של "המגיד" — השבועון העברי הראשון, שהתחיל לצאת בשנת 1856, שלושים שנה לפני "היום". בעיר הקטנה ליק שבפרוסיה המזרחית. גורדון היה סמל השלימות והעקביות בחיים ובספרות ושום חציצה או סתירה לא היתה בינו לבין עתונו. כל חייו היו קודש לעמו. עד נשימתו האחרונה נלחם בכל כוחו, בכל חומו, בבוזיה ומחפריה של היהדות ובמסירות הנוגעת עד הנפש עמד במערכה קשה ומרה למען רעיון התחייה, שהאמין בו אמונה טהורה ותמימה. "ירושלים" ו"ציון" היו חותם חייו ועתונו ובשתי מלים אלו הוציא את נשמתו בטהרה. מפעלו ה"לם את שיעור קומתו ועלה בקנה אחד עם כשרונותיו הרוחניים. לא כן קאנטור, איש הניגודים, הנדנודים והעכבות. אמונה איתנה לא האירה שמי חייו, אש קודש לא בערה בקרבו, ואת האידיאה הגדולה שתציל אותו, את נפשו ואת כשרונו לא מצא. זקנתו חסרת הפעולה לא היתה המשך טבעי של בחרותו הסואנת ועשירת המעש ובערוב יומו שימשה לו פרשת "היום" בבחינת עבר רחוק. הזקנה

⁶⁰ ולא בשנת 1887, כפי שמציינים בטעות כמה מקורות, ובתוכם גם מנדל פרוכטט, "העתונות העברית בהתפתחותה ההיסטורית", מאסף לשנת תרפ"ג, עמ' 252; וכן: "חמישים שנה לעתונות היומית העברית תרמ"ו-תרצ"ו", "הבוקר", ה' באדר תרצ"ו 28.2.36. תאריך מרויך של הפסקת "היום" עי"ז: ח. ר. פריעדברג, בית עקד פורים, אנטוורפן, עמ' 260, סימן 204.

⁶¹ כתבים לתולדות חיבת-ציון וישוב ארץ-ישראל, ערוכים ע"י ררויאנוב, כרך שני, עמ' 452.

⁶² הערה 6.
מ. ל. ליליינבלום, מוחלפת השיטה, לוח אחיאסף לשנת תרנ"ה, עמ' 197, ועיין גם השנות המ"ט שם, עמ' 206-208; השווה: כל כתבי מ. ל. ליליינבלום, כרך שלישי, תרע"ב, עמ' 111, אלא שבאו, בכתביו המקובצים, נשמטו אותו שורות המדברות בננתו של קאנטור ועתונו.

⁶³ המאמר כונס לתוך כל כתבי ר. פרישמאן, כרך שביעי, מאמר שני.

השתלטה עליו בעודנו במיטב כוחותיו ואמת, הבניין נשמטה מידו בהיותו חגור כלי מלחמה מכף רגל ועד ראש. היסוד הטראגי שבחיינו היה, שעם כל סגולותיו התרומיות כעורך חרוץ בעל יצר עתונאי מובהק וסופר בעל תרבות רחבה, חסרה לו תכונה עיקרית אחת — כשרון ההתמדה, שורש נשמתו של הסופר והעתונאי העורך לא כל שכן. בכשרון של עמידת יחיד במערכה, של משיכה בעול ולו „בחירוק שיניים“, על אף כל המכשולים, על אף רגשי האיבה והקנאה שבהם נפגש איש העט בכל עת ובכל זמן, לא חוּגן. רצון ברזל ועקשנות ברוכה העשויה ללא חת ניתנו לו לשעה קלה בלבד, כשעלה לדוכן העורך של „היום“, ואולם שעה זו היא שפתחה לפניו את שערי האלמוות הספרותי.

*

התקופה המפרידה בינינו לבין „היום“ לא טשטשה את השלילה שבו ולא השכיחה מלבנו את סגולותיו וזדונותיו של עורכו. אך הפיצה אור חדש על מפעל־ענקים זה שהקנה, ובצדק, ליוזמו ומחוללו י. ל. קאנטור את השם אבי העתונות העברית היומית ויחד לו מקום כבוד בתולדות הספרות העברית החדשה.

ירושלים, טבת תש"ה.